Vysoký, Zdeněk Karel

Nový zlomek prologu Euripidovy Alkmény : (pap. Hamb. 119, col. III)

In: *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata.* Češka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1975, pp. 37-44

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/121166
Access Date: 21. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

CLASSICA ATQUE MEDIAEVALIA JAROSLAO LUDVÍKOVSKÝ

Brno OCTOGENARIO OBLATA 1975

Zdeněk K. Vysoký

Praha

NOVÝ ZLOMEK PROLOGU EURIPIDOVY ALKMÉNY

(Pap. Hamb. 119, col. III)

Jak poznáváme z hojných nálezů papyrových, byl ve starém Egyptě o dramata Euripidova trvalý zájem. Potvrzují to nejen zbytky velkých vydání souborných, které byly nalezeny, nýbrž i trosky různých menších výborů a florilegií.

K starověkým výborům náleží i nevelké torzo papyrového svitku z rané doby helénistické, obsahující prology Euripidových tragédií, částečně známých, částečně dosud neznámých, které poprvé publikoval E. Siegmann ve sbírce Griechische Papyri der Hamburger Staats- und Universitäts-Bibliothek, sv. IV, Hamburg 1954, č. 118. Oba kusy tohoto papyru jsou popsány — nepříliš zřetelně — po obou stranách: recto obsahuje text právnický, verso prology dramat Euripidových. K tomuto nálezu přistupuje pod č. 119 téže sbírky papyrový útržek (z téže doby) se zbytky tří sloupců dramatického textu, z nichž jen dva jsou vydatnější; třetí sloupec (col. III) svým obsahem i rázem se hodí výborně do prologu Euripidovy Alkmény. K tomu závěru došel i Colinus Austin,[1] jenž oba papyry (č. 118; 119) znovu prohlédl a vydal (Nova fragmenta Euripidea in papyris reperta, Kleine Texte 187, Berlin 1968, str. 13 n., 84 n.).

Pro Euripidovo autorství všech zlomků vyslovil se už Siegmann z důvodů metrických, jazykových i obsahových. Austin hájí jejich přináležitost k témuž svitku, třebaže Siegmann shledává určité rozdíly v materiálu i v tom, že pap. č. 118 je popsán po obou stranách, kdežto 119 je popsán jen recto. Písmo v obou případech je však totožné. Je tu ovšem i pochybnost, náleží-li col. II pap. č. 119 prologu jako ostatní zlomky,[2] či nepochází-li z jiné, vnitřní části nějaké tragédie, jak připouštěl už Siegmann (uv. m., str. 18). Ale o tom bude vhodnější promluvit v jiné souvislosti. Zde chceme jen znovu obrátit pozornost k sl. III pap. č. 119, který z dobrých důvodů pokládáme shodně s Austinem za část prologu Euripidovy Alkmény.

Znění zlomku otiskujeme podle Austina (zl. č. 151, col. III); jen pro účel našeho článku vsunujeme doplňovací návrhy přímo do textu.

---

[1] *Col. III Alcmenae esse prologum pro certo habeo;* col. II *alius fabulae prologi finis esse videtur. de col. I et col. II et III init. litterae tantum disiectae supersunt.* — Na prolog Alkmény Euripidovy pomýšlí i H. J. Mette, Lustrum 12, 1967, 38.

[2] H. J. Mette uvažoval o prologu Thyesta (Lustrum 12, 1967, 128); souhlasil s ním i Webster v knize níže citované, 114 n.

10 ..τασ.[.]νοσ. συμφυγά[δες
....κενυω .. τασα [
Θήβας ἐπι... μοιστοισ [
ληισταὶ γὰρ[.]νι ....[
Τάφιοι μολόντες τάσδ' [ἐνώικησαν (βίαι)
15 νήσους ἁλιτενεῖς, ἃς καλ[οῦσ' Ἐχινάδας.
ἡ δ' ἐξομεῖται μηθενὸ[ς ψαύσειν γάμων,
ὃς μὴ μετέλθοι συγγόν[ων ὑπὲρ φόνου
Ταφίους· λιγὺς δὲ χρησ[μὸς εἰσαναγκάσει.
Ἀμφιτρύων γὰρ ἐπὶ γά[μοις
20 τηκει.λ..υ.....αφι.[

10 συμφυγά[δες vel συμφυρτ[Austin
14 [ἐνώικησαν (βίαι vel πάλιν) suppl. e.g. Vysoký; cf. Eur. Alc. 1051: ἐνοικήσει στέγην
15 καλ[οῦσ' Ἐχινάδας Austin
16 [φαύσειν γάμων e.g. Kassel et Snell
17 συγγόν[ων ὑπὲρ φόνου e. g. Siegmann
18 χρησ[μὸς Siegmann; εἰσαναγκάσει vel εἰσηνάγκασε suspicatur Vysoký; cf. Aesch. Prom. 290 s.: τό τε γάρ με... ξυγγενὲς... ἐσαναγκάζει
19 γά[μοις Siegmann
19/20 A. moram aegre ferre videtur

Chceme-li se hrubě orientovat v chatrném úryvku náhodně zachovaného zlomku, je potřebí, abychom se seznámili s genealogií Alkméninou i s prehistorií jejího příběhu, jak nám je obšírněji vylíčil Ps.—Apollodóros 2, 4, 4—8.

Perseus, navrátiv se s chotí Andromedou do rodného kraje (*natus Argis ex Argo patre*, Plautus, Amphitruo 99), vyměnil si s Megapenthem Argos za Tíryns, aby mu ono místo nepřipomínalo stále smrt dědovu (Akrisios), kterou zavinil bez zlého úmyslu. K Tírynthu připojil Perseus ještě Mykény i Mideu. V Mykénách narodili se mu synové: Alkaios, otec Amfitryónův, Sthenelos, Méstór a Élektryón, otec Alkménin.[3] Dceru Méstorovu — jmenovala se Hippothoé — unesl Poseidón a zplodil s ní Tafia.[4] Od něho vzal původ rod Tafiů nebo Téleboů, jako loupeživý lid připomínaný již v epické poezii (Od. XV 427).[5] Ti přibyli do argejského kraje, aby vymáhali na Élektryonovi dědictví po svém předku Méstorovi. Když byli jím odmítnuti, uloupili Élektryonova stáda. V boji, který se přitom rozpoutal, byly velké ztráty na obou stranách; padli mj. i starší synové Élektryonovi. Útočníci potom odpluli a zanechali uloupená stáda u élidského krále Polyxena, kde je později Amfitryón vykoupil a Élektryonovi navrátil. Aby pomstil smrt svých synů, chystal Élektryón trestnou výpravu proti Tafiům a svěřil svou zemi i dceru do ochrany Amfitryónovy, zavázav ho předtím přísahou (*ἐξορκίσας*, Apollod. 2, 4, 6), že uchová její neporušenost, dokud se z výpravy nevrátí. Dříve však než mohl plán uskutečnit, byl sám nešťastnou náhodou při přejímání uloupených stád Amfitryónem zabit (tu se v životě potomka Perseova opakuje osud Akrisiův). Strýc Amfitryónův Sthenelos vyhnal však svého synovce z Argolidy a sám se ujal

[3] V souvislosti s osudy mytického předka makedonského vladaře Archelána rozvádí Euripidés genealogii rodu Perseova v prologu své stejnojmenné tragédie (Pap. Hamb. 118a, ed. Siegmann).
[4] V prologu Archelána se Euripidés o Méstorovi nezmiňuje: nepokládal to zřejmě za nutné v rámci Archeláova rodokmenu (srov. Pap. Hamb. 118a col. II; Austin zl. 2, 12 nn.).
[5] *Τάφιοι λῃστορες ἄνδρες.*

vlády nad Mykénami i Tírynthem. Amfitryón se pak s Alkménou — nad níž snad převzal záštitu, kterou slíbil kdysi jejímu otci[6] — i s mladším Élektryonovým synem Likymniem odebral do Théb, kde byl Kreontem očistěn z prolití krve. Poslušen příslibu Alkménina (*λεγούσης ... γαμηθήσεσθαι*, Apollod. 2, 4, 6), že její ruka připadne tomu, kdo smrt jejích bratří na Tafiech pomstí, vydal se opět Amfitryón z Théb na válečnou výpravu,[7] kterou také vítězně skončil.[8] Dříve však než se z boje sám vrátil, přiblížil se k Alkméně Zeus v jeho podobě a Alkménu svedl.

V podání Ps.—Apollodórově jsou nesrovnalosti, vysvětlitelné přejímáním a spojováním informací z různých pramenů.

Dědictví předků domáhají se především ti, kdo stálé sídliště teprve hledají. Počínají si tak i Tafiové v Argolidě. Jinak se skalnaté ostrůvky — Echínady[9] — při záp. pobřeží Akarnánie hodí dobře za úkryt lidu živícího se loupežemi. Do těchto míst unesl kdysi i Poseidón dceru Méstorovu (Apollod. 2, 4, 5). Tam měla patrně směřovat trestná výprava Élektryonova z Mykén a později i Amfitryónova z Théb.

Bylo by jistě prostší, kdyby Élektryón padl přímo v boji s lupiči a ruka jeho dcery připadla mstiteli smrti jejího otce, jak tomu snad ještě nasvědčuje zpráva scholií k Ap. Rhod. I 747a: *Ἄλκμήνη ἀνεκήρυξεν τὸν ἑαυτῆς γάμον τῷ τιμωρησομένῳ τὸν πατρῷον φόνον.* Ale chápeme, že přítomnost Amfitryónovu a Alkméninu v Thébách, kde se měl narodit Héraklés, bylo třeba nějak vysvětlit, a proto motivovat Amfitryónův a Alkménin odchod z Mykén. K tomu účelu se hodil v mýtu běžně se opakující motiv náhodné smrti vladařovy z rukou blízkého příbuzného. V případě Amfitryónově je způsob smrti Élektryonovy vylíčen vskutku více než naivně (byl zabit klackem, který se nešťastnou náhodou odrazil od rohu zatoulané krávy, Ps.—Apollod. 2, 4, 6). Jestliže měl ovšem už ženich Alkménin sám na svědomí smrt jejího otce, pak místo potrestání otcovy smrti nastoupil příkaz pomstít smrt Alkméniných bratří (srov. [Hes.], Štít 15 nn.; Ps.—Apollod. 2, 4, 6; schol. Il. XIV 323; schol. Od. XI 266 aj.).

Stejně podivné a neurčité jsou průtahy s Alkméniným sňatkem. Není vysvětleno, proč Élektryón zavázal (*ἐξορκίσας*) Amfitryóna slibem, že se Alkmény až do jeho návratu sám nedotkne, nebo ji bude jen chránit. Není také dost jasné, zda s ní odchází do vyhnanství jako ženich, nebo jen její ochránce. S těmito průtahy ve shodě je konečně i prohlášení Alkménino (Apollod. 2, 4, 6), že se provdá za toho, kdo pomstí smrt jejích bratří na Tafiech.[10] Všechna tato zmatenost a nejasnost ve zprávách našeho podání sleduje patrně jen jediný cíl: oddálit manželské spojení Alkménino s Amfitryónem na dobu pozdější, aby se k ní dříve přiblížil Zeus a zplodil s ní Héraklea. Mělo tak i v mýtu být vyhrazeno Diovi přednostní právo na dceru Élektryonovu.

Pozdější komikové si touto věcí nelámali už tak úzkostlivě hlavu. V Plautově komedii (Amph. 102 n.) odchází Amfitryón do války proti Téleboům už jako manžel a dokonce nastávající otec:

> *is priu' quam hinc abiit ipsemet in exercitum,*
> *grauidam Alcumenam fecit uxorem suam.*

---

[6] Srov. L. Séchan, Études sur la tragédie grecque dans ses rapports avec la céramique, Paris 1926, str. 245, pozn. 2.

[7] Podle Hygina, fab. 29 Rose, míří výprava Amfitryónova proti Oichalii, zřejmě omylem (srov. pozn. Roseho ad l.).

[8] Srov. oslovení v Eur. Hérakl. 60: *Ταφίων ὃς ποτ' ἐξεῖλες πόλιν.*

[9] Srov. Ps.-Apollod. 2, 4, 5 a Austinovo doplnění zl. 151, col. III, 15.

[10] Podle [Hes.] Štít 13 nn. žije Amfitryón s Alkménou v Thébách — *σὺν αἰδοίῃ παρακοίτι* — aniž se s ní tělesně stýká (*νόσφιν ἄτερ φιλότητος ἐφιμέρου*).

Vraťme se nyní k našemu zlomku. I z nemnohých šťastně na papyru zachovaných slov je vidět, že tu jde o část prologu.

V. 10—15 obsahovaly kus prehistorie a mají smysl informativní. Jménem *Θήβας* je označováno místo, kam se uchýlil Amfitryón s Alkménou po vypuzení z vlasti. Bylo by to ještě průkaznější, kdyby bylo možno s Austinem doplňovat ve v. 10 slovo *συμφυγά* [*δες* (spolupsanci). S tímto nuceným exilem je patrně ve shodě zmínka o loupeživých (*λησταί*, v. 13) Tafiech, kteří po nezdařeném pokusu usídlit se v Argolidě pokojnou cestou nalezli si nový domov na ostrůvcích západně od Akarnánie (Echínady). Mohli bychom tedy doplňovat v. 14 asi v tomto smyslu:

Τάφιοι μολόντες τάσδ' [ἐνώικησαν (βίαι)[11]
νήσους ἁλιτενεῖς, ἃς καλ[οῦσ' Ἐχινάδας[12]

(= Tafiové odešedše (z argejského kraje) obydlili ostrovy zv. Echínady).

Povšimnutí zaslouží i spojka *γὰρ* (totiž) ve v. 13 (*λησταὶ γὰρ*), která uvádí jisté vysvětlující a doplňující okolnosti (podobně asi i v. 19 *Ἀμφιτρύων γὰρ..*); setkáváme se s ní velmi často v informativních prolozích Euripidových.[13] Zmínka o Amfitryónově a Alkméniné příchodu do Théb je doplňována výkladem, jak k němu došlo; vinu mají loupeživí Tafiové z pobřežních ostrůvků akarnánských, kteří musí být potrestáni za prolití krve Alkméniných bratří.

Doplnit v textu zlomku Alkménin záslib nepůsobilo vydavatelům obtíže, známe-li odjinud dostatečně jeho obsah (v. 16—18):

ἡ δ' ἐξομεῖται μηθενὸ[ς ψαύσειν γάμων,[14]
ὃς μὴ μετέλθοι συγγόν[ων ὑπὲρ φόνου[15]
Ταφίους·

Pochybnosti se soustřeďují kolem futura *ἐξομεῖται*, Siegmann (uv. m.) praví: Das Futur *ἐξομεῖται* ist überraschend und kaum im Sinne eines Präsens zu deuten; vielmehr scheint ein Orakel gegeben oder wiedergegeben zu werden (cf.18 *λιγὺς .. χρησμός*?).

Slova *λιγὺς ... χρησ[μός* (v. 18) lze vykládat dvojím způsobem. Buď se „jasnou přípovědí" rozumí samo slavnostní prohlášení Alkménino (schol. Ap. Rhod. I 747a praví: *Ἀλκμήνη ἀνεκήρυξεν*) — nelze to zásadně vylučovat —, anebo jde o skutečnou věštbu, jak se toho výrazu obyčejně užívá. Nevíme sice odjinud přímo nic o podobné věštbě v případě Alkménině, přesto formulace, kterak už epická verze ([Hes.] Štít 15 nn.) odůvodňuje Amfitryónovu zdrženlivost i naléhavost jeho poslání, zdála by se nasvědčovat, že nešlo jen o přání nebo pouhý rozmar dcery Élektryonovy, nýbrž že tu do osudu Alkménina i Amfitryónova i zjevně zasáhla vyšší vůle obvyklou formou (*θεοί, θέμις*).[16] Citujeme v celé souvislosti:

[11] Anebo *ἐνώικησαν (πάλιν)*, jestliže se Tafiové zase vrátili na místa, odkud přišli. Srov. Eur. Alk. 1051: *ἐνοικήσει στέγην*.

[12] V. 15 dopl. Austin.

[13] Srov. např. Méd. 6 (z prologu chůvina): (*Εἴθ' ὤφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος Κόλχων ἐς αἶαν...*) *οὐ γὰρ ἂν δέσποιν' ἐμὴ.. ἔπλευσ'*; Hippol. 10 (z prologu Afrodítina): (*δείξω... ἀλήθειαν τάχα·*) *ὁ γάρ με Θησέως παῖς ... λέγει κακίστην δαιμόνων πεφυκέναι*; Ión 8 (z prologu Hermova): Hermés hovoří o svém poslání a výklad o tom, co se stalo, začíná slovy: *ἔστιν γὰρ οὐκ ἄσημος Ἑλλήνων πόλις*; Trój. 4 (z prologu Poseidónova): Poseidón líčí svůj příchod a navazuje pak na své dávné sympatie k Trójі: *ἐξ οὗ γὰρ ἀμφὶ τήνδε Τρωικὴν χθόνα Φοῖβός τε κἀγὼ λαΐνους πύργους πέριξ ... ἔθεμεν*.

[14] suppl. e. g. Kassel et Snell.

[15] suppl. e. g. Siegmann.

[16] Naopak o Alkméniné přísaze není tu vyslovené zmínky.

οὐδέ οἱ (Amfitryónovi) *ἦεν*
πρὶν λεχέων ἐπιβῆναι ἐυσφύρου Ἠλεκτρυώνης,
πρίν γε φόνον τείσαιτο κασιγνήτων μεγαθύμων
ἧς ἀλόχου, μαλερῷ δὲ καταφλέξαι πυρὶ κώμας
ἀνδρῶν ἡρώων Ταφίων ἰδὲ Τηλεβοάων.
τὼς γάρ οἱ διέκειτο, θεοὶ δ' ἐπὶ μάρτυροι ἦσαν·
τῶν ὅ γ' ὀπίζετο μῆνιν, ἐπείγετο δ' ὅττι τάχιστα
ἐκτελέσαι μέγα ἔργον, ὅ οἱ Διόθεν θέμις ἦεν.

V pozadí toho všeho zůstával arci stále úmysl Diův, aby se přiblížil k Alkméně dříve než Amfitryón a zplodil potomka — Héraklea. Doplňovali bychom proto v. 18 dohadem asi takto:

λιγὺς δὲ χρησ[μὸς εἰσαναγκάσει (nebo *εἰσηνάγκασεν*)[17]

Zbývá ještě vysvětlit, proč je tu užito futura *ἐξομεῖται*. V prolozích Euripidových bývá k části informující o předpokladech děje připojována i část, která poodhaluje události, jež se právě odehrávají, nebo teprve stanou. Tak v Hippol. 43 n. předpovídá Afrodíté:
καὶ τὸν μὲν ἡμῖν πολέμιον νεανίαν | κτενεῖ πατὴρ ἀραῖσιν, v Iónu 69 nn. předpovídá Hermés:
δώσει (Apollón) *γὰρ εἰσελθόντι μαντεῖον τόδε | Ξούθῳ τὸν αὐτοῦ παῖδα, καὶ πεφυκέναι | κείνου σφε φήσει*, v Bakchantkách hrozí Dionýsos (47 n):
ὧν οὕνεκ' αὐτῷ (Pentheovi) *θεὸς γεγὼς ἐνδείξομαι πᾶσίν τε Θηβαίοισιν.*
Jsou-li tyto úvahy správné, pak mluvčí prologu v našem zlomku připravuje posluchače na počáteční rozhovor Alkmény s Amfitryónem: v něm se Alkména zaváže známým slibem — snad s odvoláním na příkaz neznámé věštby — a Amfitryón se rozhodne splnit tuto výzvu, aby si v boji teprve vydobyl svou vlastní ženu. Předvídat vývoj událostí v prologu mohl nejspíše bůh. Zde to byl asi Hermés,[18] který zastává roli informátora i v Amfitryónu Plautově, patrně — ať přímo, či nepřímo — už pod vlivem tragédie.[19] Látka sama byla ostatně zpracována tragickými básníky několikráte a lákala svým obsahem záhy i básníky komické. O tom, že Plautus dobře znal tragédii Euripidovu, svědčí už narážka v komedii Rudens (*Alcumena Euripidi*, v. 86); sám nazývá v prologu svého Amfitryóna tragickou komedií (*tragicomoedia*, v. 54 nn.).

Z několika málo úplných i neúplných slov, které lze ještě na papyru přečíst (v. 19 n.), mohlo by plynout, že tu byla zmínka o Amfitryónově zármutku (*τηκει*?), způsobeném Alkméninými průtahy (*ἐπὶ γά[μοις*).[20] Užívá tohoto slovesa např. i nešťastná Polyxena v Euripidově Hekabě, hovoří-li o vlastním a matčině žalu (v. 433 nn.):

ἐκτέτηκα καρδίαν
θρήνοισι μητρὸς τήνδε τ' ἐκτήκω γόοις

Velikosti důvěry Amfitryónovy mohly odpovídat v dalším průběhu děje i živelnost rozhořčení nad nevěrou Alkméninou po návratu i hrozný trest, který ji měl za to postihnout.

---

[17] Srov. Aisch. Prom. 289 n.: *τό τε γάρ με ... ξυγγενὲς ... ἐσαναγκάζει.*
[18] Tak soudil i Webster, The Tragedies of Euripides, London 1967, 93 n.
[19] H. J. Rose (Hygini Fabulae, Leyden 1963) v pozn. k Hyginově fab. 29 praví: *Fabula fortasse ex aliqua tragoedia petita est, puta Alcmenam Euripidis, quam ob rem non multum ab Amphitryone Plautino discrepat, quem Euripidis παρῳδίαν secutum esse veri simile est.*
[20] Dopl. Siegmann. K věci srov. i [Hes.] Štít 15: *νόσφιν ἄτερ φιλότητος ἐφιμέρου.*

Vedle prologu lze ze hry Euripidovy pravdě nejpodobněji rekonstruovat jen závěrečné scény.

Na dvou jihoitalských vázách z majetku Britského musea[21] je vyobrazena Alkména buď už na hranici, nebo u oltáře, kam se utekla a kde měla být žárlivým Amfitryónem pro nevěru upálena; ten je také zobrazen s pochodní v ruce. Na obou vázách zvedá Alkména v úzkosti obě paže vzhůru k Diovi, vyobrazenému nahoře; v obou případech je požár v zápětí hašen Hyadami, které lijí shůry vodu z amfor. Že umělci byli inspirováni právě tragédií Euripidovou, potvrzuje i výmluvná narážka Plautova v komedii Rudens (86) na smršť, která zachránila Euripidově Alkméně život:

non ventus fuit, verum Alcumena Euripidi.

Je ovšem nemyslitelné, že by se obrazy na vázách opíraly o přímé scénické provedení. O takových událostech mohli vypravovat jen svědkové nebo poslové. Náhradou za bezprostřední dojem postačilo divákům — patrně i malířům — živé slovo básníkovo. Fantazie malířova pracuje ovšem volně: projevuje se to i přidáváním suplementárních figur k symetrickému rozdělení prostoru. Tak je tomu i na jiných vázách, např. na jihoitalském měsidle Berlínského musea s výjevy z osudů Antiopiných (srov. vyobr. v LF 91, 1968, tab. I/II) opírá se část (potrestání Lyka) o podání scénické, část (potrestání Dirky) o ústní zprávu svědkovu.

Úkol obhájit nevinu Alkméninu a ohlásit narození jejích potomků připadl i zde bohu ex machina; spíše než osobně Zeus, pronesl rozhodnutí Diovo jeho zástupce, bůh Hermés.

Jak se děj u Euripida rozvíjel, nevíme. Zajímala by nás tu hlavně úloha Diova jako Amfitryónova dvojníka. Jisté je, že překvapené chování Alkménino při neočekávaném návratu skutečného Amfitryóna vzbudilo podezření oklamaného manžela. Snad tu — jako v Hippolytovi — vypovídala jako svědkyně Alkménina chůva.[22] Ale to jsou zatím jen dohady.

Nečetné a nevelké citáty, už dříve známé, které sebral Nauck (zl. 88—104), nevysvětlují z obsahu téměř nic (srov. Schmid, Gesch. d. griech. Lit. I 3, 1940, 416). Některé z nich, třebas nepříliš jasné, lze snad vztahovat na prehistorii osudů Amfitryónových (zl. 89), nebo na hranici Alkméninu (zl. 90), většina však obsahuje jen úvahy zcela obecného rázu, např. o vztazích mezi pánem a sluhou, o cti a bohatství, o zaslepenosti a proměnlivosti osudu. Myšlenku, že každý vidí lépe chyby jinde než ve vlastním domě (zl. 102), mohl pronést Amfitryón, pozdě litující vlastní důvěřivosti. Ve většině případů je těžko říci, v jaké souvislosti a ke komu byly jednotlivé tyto úvahy prosloveny. S největší pravděpodobností by bylo ještě možno vkládat Amfitryónovi do úst myšlenku (zl. 96), jak špatně se snáší bohatství s nezkušeností, v případě, že by šlo o vyslovené podezření, že nějaký bohatý svůdce využil Alkméniny nevědomosti.[23])

Tragédie osudu Alkménina se svou látkou přímo vnucovala básníkům komickým, aby ji proměnili v rozmarný žert o klamaném manželovi a svedené manželce. K tomu účelu postačilo jen zmírnit vážnost a opravdivost hněvu Amfitryónova, škrtnout zmínky o odsouzení Alkméninë a k zvýšení účinku komičnosti celé zápletky vytvořit vedle dvojice pravého a nepravého Amfitryóna ještě pár stejně si podobných sluhů. Tu cestu zvolil i Plautus. Svou hru nazval — jak jsme už

[21] Srov. vyobrazení u Séchana, op. cit. tab. V a obr. 73. Podrobnější popis u Webstera, op. cit., str. 298; tu se připomíná i třetí, nově známá váza apulská s týmž námětem, na níž je však zobrazen vedle Dia i Hermés.

[22] Chůvě přiznává roli v závěru tragédie také Webster (op. cit., str. 93).

[23] Tak soudí mj. Séchan, op. cit. 247, i Webster, op. cit. 93.

uvedli — tragickou komedií (*tragicomoedia*), neboť asi dobře vycítil, že se tu lehce hazarduje s hodnotami příliš vážnými. Z opačných důvodů mohl zase Schmid (Gesch. d. griech. Lit. I 3, 1940, 417) nazvat tragédii Euripidovu burleskou. K tomu, abychom věc mohli rozhodnout, máme bohužel málo materiálu. Jako v mnohých jiných případech, i zde by mohl šťastný nález papyrový přinést vysvětlení.

EIN NEUES FRAGMENT DES PROLOGS VON EURIPIDES' ALKMENE (PAP. HAMB. 119 COL. III)

(Der Text des Fragmentes samt Ergänzungen ist am Anfang des Beitrages angeführt.)

Aus der Genealogie des Geschlechtes von Perseus führt Ps.-Apollodoros (2, 4, 4—8) im wesentlichen folgendes an: Als Perseus mit seiner Gemahlin Andromeda in die Heimat zurückkehrte, tauschte er mit Megapenthes Argos gegen Tiryns (und Mykene) aus, um nicht an jenem Ort an den unabsichtlich herbeigeführten Tod seines Großvaters Akrisios erinnert zu werden. In Mykene wurden dem Perseus Söhne geboren: Alkaios, der Vater Amphitryons, Sthenelos, Mestor und Elektryon, der Vater Alkmenes. Mestors Tochter Hippothoë wurde von Poseidon entführt und gebahr Taphios, von dem die räuberischen Taphier (schon Od. 15, 427) bzw. Teleboer ihren Ursprung ableiteten. Diese forderten von Elektryon die Rückgabe des Besitzes ihres Vorfahren mütterlicherseits Mestor. Als sie abgewiesen wurden, trieben sie Elektryons Herden fort und siedelten sich auf den kleinen felsigen Inseln am Westufer von Akarnanien an (*Ἐχινάδες*). Im Kampf mit ihnen fielen die älteren Söhne Elektryons .Die Herden kaufte Amphitryon von König Polyxenos von Elis zurück, wo die Taphier sie zurückgelassen hatten, und gab sie dem Elektryon. Der bereitete eine Strafexpedition gegen die Taphier vor, und vertraute dem Amphitryon Regierung und seine Tochter an. Gleichzeitig band er ihn durch einen Schwur (*ἐξορκίσας*), daß Alkmene bis zu seiner Rückkehr unberührt bleibe. Noch ehe er jedoch den Plan verwirklichte, kam er durch einen unglücklichen Zufall gerade durch Amphitryons Hand bei der Übernahme der Herden ums Leben (hier wiederholt sich —naiv motiviert— das Schicksal des Akrisios im Leben eines Nachkommen von Perseus). Nach dem Tod Elektryons wurde Amphitryon von Sthenelos, der sich der Herrschaft über Mykene und Tiryns bemächtigt hatte, aus der Landschaft Argolis vertrieben. Amphitryon und Alkmene fanden Asyl in Theben (vgl. Pap. Hamb. 119, col. III 12: *Θήβας*; 10: *συμφυγά*[*δες*, suppl. Austin). Da Alkmene ihre Hand demjenigen versprochen hatte, der den Tod ihrer Brüder an den Taphiern rächte (*λεγούσης γαμηθήσεσθαι*, Apollod. 2, 4, 6), unternahm Amphitryon den Kriegszug, von dem er siegreich heimkehrte. Während seiner Abwesenheit hatte jedoch Zeus in Amphitryons Gestalt Alkmene verführt.

In der Version von Ps.-Apollodoros sind offensichtliche Unstimmigkeiten, die durch die Übernahme und Verbindung von Informationen aus verschiedenen Quellen entstanden. Wenn Apollodoros sagt, daß die Taphier von ihrem Vorfahren ererbtes Gebiet zurückforderten, suchten sie erst einen festen Wohnsitz für sich. Sie haben also entweder die Echinaden erst nach dem Mißerfolg in Argos besiedelt, oder sind sie an den Ort zurückgekehrt, wohin Poseidon seinerzeit Mestors Tochter entführt hatte. Im ersten Fall könnte man V. 14 ergänzen z.B.: *ἐνώικησαν* (*βίαι*), im zweiten: *ἐνώικησαν πάλιν*.

Aus dem Scholion zum Apoll. Rhod. I 747a scheint es, daß noch eine einfachere Version vorhanden war, nach der Elektryon gleich im Kampf mit den Taphiern fiel und Alkmene ihre Hand dem Rächer ihres Vaters Tod anbot (*Ἀλκμήνη ἀνεκήρυξεν τὸν ἑαυτῆς γάμον τῷ τιμωρησαμένῳ τὸν πατρῷον φόνον*). Apollodors komplizierte Erzählung soll die Anwesenheit Amphitryons und Alkmenes in Theben erklären, wo Alkmene Herakles gebären sollte: Amphitryon wird ausgewiesen, weil er Elektryon erschlagen hatte, und Alkmenes Hand wird nicht dem Rächer ihres Vaters (dessen Tod hatte doch Amphitryon selbst verschuldet), sondern dem Rächer ihrer Brüder versprochen ([Hes.] Sc. 15 ff.; schol. *Ξ* 323; schol. *λ* 266). Deshalb kann die Ergänzung V. 16 *μηθενό*[*ς φαύσειν γάμων* (Kassel, Snell) und V. 17 *συγγόν*[*ων ὑπὲρ φόνου* (Siegmann) unseres Papyrusfragmentes mit Sicherheit angenommen werden.

Ungeklärt bleibt bei Apollodoros der ständige Aufschub von Alkmenes Heirat. Es entsteht die Frage, ob Alkmene Amphitryon als Braut folgt oder nur unter seiner Obhut steht, ob den Amphitryon das dem Elektryon gegebene Wort auch nach dem Verlassen der Heimat bindet oder jetzt nur Alkmenes Versprechen gilt. Für alle diesen Rätsel kann es nur eine Erklärung geben: Alkmene, die zwar mit Amphitryon verlobt war, sollte Jungfrau bleiben, solange sich ihr Zeus nicht als erster genähert hatte. Die Komödiendichter vernachlässigten allerdings

bereits dieses Zeussche Privileg. In Plautus' Amphitruo (102 f.) kommt Juppiter nicht nur zu einer verheirateten Frau, sondern sogar zu einer werdender Muter.

Strittig ist, in welchem Verhältnis in unserem Fragment Alkmenes Schwur (*ἡδ' ἐξομεῖται*, 16) zur Weissagung (*λιγὺς δὲ χρησ[μός*, 18) steht, von der im weiteren die Rede ist. Es ist nicht auszuschließen, daß Alkmenes feierliches (*ἀνεκήρυξεν*) Gelöbnis „Weissagung" (*χρησμός*) genannt wird, obgleich dieses Wort in der Regel nur für göttliche Verheißungen benützt wurde. In unserer Tradition ist von einer ähnlichen Weissagung keine direkte Erwähnung, doch sind einige Andeutungen in der epischen Version vorhanden, die dafür sprechen würden ([Hes.] Sc. 20: *τὼς ... οἱ* (dem Amphitryon) *διέκειτο, θεοὶ δ'ἐπὶ μάρτυροι ἦσαν*; ib. 22: *μέγα ἔργον, ὅ οἱ Διόθεν θέμις ἦεν*). Der Nachdruck mit dem hier von Amphitryons Sendung gesprochen wird, schließt das Bestehen einer Weissagung nicht aus, um so mehr als hier das Gelöbnis Alkmenes im ganzen in den Hintergrund tritt. Wenn es sich also nicht um einen Wunsch Alkmenes handelte, sondern um ein Gebot eines höheren Willens, würde ich V. 18 etwa folgendermaßen ergänzen: *λιγὺς δὲ χρησμὸ[ς εἰσαναγκάσει* (vel *εἰσηνάγκασεν*). Aus V. 19 f. könnte man vielleicht auf eine gefühlsmäßige Reaktion Amphitryons auf Alkmenes Zögern schließen (*'Αμφιτρύων... ἐπὶ γά[μοις]...τηκει*).*

Das auffallende Futurum „sie werde schwären" (*ἐξομεῖται*, V. 16), dessen Subjekt Alkmene ist, weist vielleicht auf den Inhalt des einleitenden Gespräches der Alkmene mit dem in den Krieg ziehenden Amphitryon hin. Auch dies spricht dafür, daß unser Fragment ein Teil des Prologs ist. Die Entwicklung der Ereignisse vorauszusagen ist wohl nur einem Gott vorbehalten (häufiger in den Euripideischen Prologen). Hier war es wohl ebenso wie in Plautus' Komödie Hermes (so auch Webster, Euripides 93 f.). Formell fügt sich in den informativen Prolog das von Euripides häufig benützte *γὰρ* gut ein (V. 13; 19), das Umstände einführt, die den Lauf der Erzählung ergänzen (vgl. Med. 6; Hippol. 10 [spricht Aphrodite]; Ion 8 [spricht Hermes]; Troaden 4 [spricht Poseidon]).

Die andernorts zitierten Bruchstücke aus dieser Tragödie (88—104 N²) bringen nichts wesentliches für die Verfolgung der Handlung. Die Abbildungen auf süditalienischen Vasen (Séchan: T. V; Fig. 73; Webster 298) beziehen sich erst auf die Ereignisse am Schluß der Tragödie und stützen sich offensichtlich auf die Erzählungen eines Zeugen: Alkmene wird durch den Eingriff von Zeus vor dem Verbrennen gerettet. Die abschließende Entscheidung spricht als *deus ex machina* anscheinend wieder Hermes in Vertretung von Zeus aus. Uns würde in diesem Drama hauptsächlich die Doppelrolle Amphitryons — des echten und des falschen — interessieren.

Wegen der überraschenden Situationen war dieser Stoff bei den Komödiendichtern beliebt. Einige Forscher (Schmid) sahen daher in dem Euripideischen Drama über den betrogenen Ehemann eine Groteske. Mit dem gleichen Recht nannte Plautus (Amph. 59) sein Theaterstück tragische Komödie (*tragicomoedia*), da er richtig erfaßte, daß hier zu leichtfertig mit zu kostbaren Werten hasardiert wird.

---

* Vgl. [Hes.] Sc. 14 f.: *ἔναιε σὺν αἰδοίῃ παρακοίτι | νόσφιν ἄτερ φιλότητος ἐφιμέρου*. In der Hekabe des Euripides sagt die unglückliche Polyxena (433 ff.): *ἐκτέτηκα καρδίαν | θρήνοισι μητρὸς τήνδε τ'ἐκτήκω γόοις*.